



UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

Wydział Nauk o Ziemi
i Gospodarki Przestrzennej

Toruń, 18.05.2023 r.

dr hab. inż. Krzysztof Rogatka, prof. UMK
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Malwiny Balcerak
„Murale w procesie kształtowania przestrzeni publicznej poprzez sztukę”
(promotor: dr hab. Krzysztof Stachowiak, prof. UAM)**

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr inż. Malwiny Balcerak, zwanej dalej Autorką pt. „Murale w procesie kształtowania przestrzeni publicznej poprzez sztukę”. Praca została napisana pod kierunkiem dr hab. Krzysztofa Stachowiaka, prof. UAM.

Należy stwierdzić, że temat dysertacji jest aktualny i ważny z punktu widzenia kształtowania i rozwoju krajobrazu polskich miast, czy idąc dalej w rozważaniach miejskich przestrzeni publicznych. Recenzowana rozprawa stanowi wkład oraz rozwinięcie tematyki naukowej dotyczącej procesu kształtowania przestrzeni publicznej przez sztukę, wskazuje na rolę poszczególnych aktorów w procesie artyfikacji przestrzeni miejskiej (jako sposobu jej kształtowania) oraz na kwestie zakorzenienia sztuki ulicznej (murali) w świadomości społeczności lokalnych. Powód podjęcia tematu jest w pełni uzasadniony – ciekawy i aktualny z naukowego punktu widzenia. Recenzowana rozprawa włącza się zatem w nurt badań nad przestrzenią miejską dotyczących styku geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, urbanistyki, geografii kultury.

Praca łącznie liczy 180 stron oraz 5 załączników na które składają się: załącznik nr 1 (scenariusze wywiadów); załącznik nr 2 (ankieta dla mieszkańców przestrzeni mieszkaniowej); załącznik nr 3 (ankieta dla mieszkańców przestrzeni śródmiejskiej); załącznik nr 4 (ankieta dotycząca poszczególnych murali) oraz załącznik nr 5 (odpowiedź na określone twierdzenie a wiek respondenta z przestrzeni osiedlowej). Ponadto w pracy odnaleźć można 81 rycin (Autorka zalicza tutaj także fotografie) oraz 10 tabel. Treść recenzowanej rozprawy opiera się na bogatym przeglądzie literatury obejmującym 234 tytułów, w tym 52% obcojęzyczne (122 tytuły). W zestawieniu znalazło się aż 81%, czyli 190 pozycji literatury wydanych po 2000 roku, co świadczy o aktualności doboru materiału źródłowego.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów oraz spisu literatury, wykazu aktów prawnych, spisu źródeł internetowych, spisu rycin i tabel oraz załączników. W rozdziale pierwszym Autorka uzasadniła podjęcie tematu i odnosi się do zwrotu kulturowego w badaniach nad przestrzenią. W tym rozdziale zawarte zostały także cele pracy, pytania badawcze, struktura pracy, schemat postępowania badawczego oraz metody badań. Rozdział drugi prezentuje podstawowe ustalenia terminologiczne – współczesne rozumienie sztuki publicznej i murali. Tutaj Autorka dokonała charakterystyki sztuki publicznej oraz przeprowadziła dyskusję wokół rozumienia pojęcia muralu. Rozdział trzeci podzielony został na cztery podrozdziały. Część 3.1. poświęcona została tematyce przestrzeni publicznej w różnych ujęciach badawczych. Część 3.2. to szczegółowa analiza przejścia od kulturowej wartości przestrzeni publicznej do publicznej przestrzeni kulturowej, natomiast podrozdział 3.3. poświęcony został ewolucji publicznej przestrzeni kulturowej na przełomie XX i XXI wieku. Część 3.4. dotyczy natomiast procesu artyfikacji przestrzeni jako przejawu kształtowania publicznej przestrzeni kulturowej poprzez sztukę. W rozdziale czwartym omówiona została ewolucja relacji sztuki publicznej i murali z przestrzenią publiczną. W piątym rozdziale dysertacji Autorka przedstawiła wyniki badań, szósty odnosi się do lokalnego zakorzenienia murali w przestrzeni miejskiej. Dysertacja została podsumowana zakończeniem, po którym Autorka umieściła wykaz aktów prawnych, spis źródeł internetowych, spis rycin i tabel oraz załączniki. Należy stwierdzić zatem, że układ pracy, struktura podziału treści, kolejność rozdziałów oraz ich zawartość teoretyczno-empiryczna jest poprawna. Objętość recenzowanej

dysertacji, w relacji do zakresu przeprowadzonej analizy, należy również uznać za właściwą.

Analiza zawartości poszczególnych części pracy doktorskiej pozwala na identyfikację jej silnych stron. Pozwala także na zwrócenie uwagi na pewne słabości. Zatem do poszczególnych rozdziałów pracy doktorskiej zostały sformułowane komentarze i uwagi, które zostały zamieszczone poniżej.

W rozdziale pierwszym Autorka omawia w sposób właściwy zwrot kulturowy w badaniach nad przestrzenią miejską. Słusznie zwraca uwagę na fakt, iż kultura i sztuka znacząco wpływa na sektor gospodarki, rozwój turystyki miejskiej czy nawet przyczynia się do renesansu miast. Główny cel pracy został sformułowany w sposób logiczny, a jego realizacja została podzielona na dwa cele szczegółowe, co jest zasadne i właściwe z naukowego punktu widzenia. Autorka określiła główny cel dysertacji w formie szerszego opisu dając tym samym wyraz właściwego rozumowania i umiejętności formułowania zamierzeń badawczych. Ponadto należy docenić klarowny i logiczny schemat postępowania badawczego, który został zamieszczony na stronie 9 i opisany w podrozdziale 1.3. Schemat ten jest prosty, usystematyzowany, a jego komponenty zhierarchizowane, umieszczone w odpowiedniej kolejności i zależności. Podrozdział 1.4. w wyczerpujący sposób nakreśla zastosowane w dysertacji metody. Pewne zastrzeżenia może budzić mała liczba wywiadów pogłębionych. Ich większa liczba z pewnością mogłaby dostarczyć szerszej wiedzy związanej z analizowanym zjawiskiem. Z kolei uznanie budzi liczba przeprowadzonych ankiet zarówno w Poznaniu jak i Gdańsku (odpowiednio 580 i 243). Taka liczba to zdecydowanie dobry materiał badawczy do dalszych „obróbek”, analiz, ocen i wnioskowania. W tym rozdziale pojawiły się określenia kolokwialne, których należy unikać w pracach naukowych, takich jak dysertacja (np.: „przestrzeń, kultura i gospodarka zaczęły żyć ze sobą..”). Użycie słowa np. „koegzystować” wydaje się być lepszym rozwiązaniem, jednak jest to uwaga która nie obniża wartości naukowej pracy a jedynie odsyła Autorkę do rozważań dotyczących warsztatu językowego.

Rozdział drugi *Podstawowe ustalenia terminologiczne – współczesne rozumienie sztuki publicznej i murali* ma charakter przeglądu literaturowego. Systematyzację publikacji i na ich podstawie terminów, definicji, pojęć odnoszących się m.in. do sztuki publicznej (podrozdział 2.1.) czy pojmowania terminu „mural”

(podrozdział 2.2) uznaję za poprawną i dobrze skonstruowaną. Dodatkowo na stronie 21. dysertacji pojawia się autorska definicja sztuki publicznej, skonstruowana na potrzeby analizowanej pracy oraz nakreślona na podstawie pogłębionej kwerendy literaturowej. To ważny i potrzebny zabieg, który porządkuje nomenklaturę z zakresu analizowanego zagadnienia. Należy zwrócić uwagę, że w podrozdziale 2.2.2. (s. 28), w którym wymienia Autorka cechy murali, w części dotyczącej usunięcia muralu warto dodać także, że jedną z kwestii mogącą spowodować usunięcie malowidła są uwarunkowania techniczne – mural może zostać zakryty poprzez termomodernizację, rozbudowę budynku czy uzupełnienie pierzei. Pozostałe trzy (zmiana najemcy, zastąpienie muralu innym, wandalizm) są poprawne. Jest to uwaga o charakterze polemicznym, nie krytycznym. Ponadto w rozdziale tym brakuje schematu, zestawienia tabelarycznego, systematyzującego zebrane i przeanalizowane publikacje, co stanowiłoby ważny wkład Autorki w porządkowanie bardzo bogatego, a tym samym też zróżnicowanego dorobku literatury przedmiotu, ukazując też braki w tym zakresie.

Rozdział trzeci to dalsze rozważania teoretyczne, tym razem odnoszące się do pojęcia publicznej przestrzeni kulturowej i jej kształtowania poprzez sztukę. Autorka w sposób bardzo dojrzały skonstruowała podrozdział 3.1. *Przestrzeń publiczna w ujęciach badawczych* – zawarte w nim wprowadzenie jest merytorycznie poprawne, po pewnych kwestiach ogólnych Autorka przechodzi do analiz szczegółowych – to dobra metoda prowadzenia narracji naukowej. Słusznie zauważa, że zainteresowanie koncepcją przestrzeni kulturowej związane jest z postępującymi przemianami życia społeczno-gospodarczego w miastach, m.in. z globalizacją. Pewien niedosyt budzi podrozdział 3.3. *Ewolucja publicznej przestrzeni kulturowej na przełomie XX i XXI w.* a konkretnie 3.3.1 *Rewitalizacja w oparciu o kulturę*. W rozdziale tym zabrakło definicji rewitalizacji. Rewitalizacja poprzez sztukę, czy sztuka która rewitalizuje przestrzeń miejską to bardzo ważny duet w procesie odnowy. Dodanie definicji rewitalizacji nie zwiększyłoby znacząco objętości pracy a uzupełniłoby jedynie rozważania, tym bardziej, że Autorka kilkakrotnie odwołuje się do procesu rewitalizacji. W tym samym rozdziale Autorka przytoczyła też wiele dobrych i ciekawych przykładów działań rewitalizacyjnych związanych ze sztuką. Niektóre z nich uznawane są wręcz za ikoniczne, co świadczy o dobrym rozeznaniu tematu przez Autorkę. Część pracy zatytułowana 3.3.4. *Media*

społecznościowe jako cyfrowa przestrzeń kulturowa to waży głos, dotyczący postępującej cyfryzacji społeczeństwa i jej wpływu na przestrzeń miejską, kulturę. Zaletą tej części dysertacji jest ukazanie roli np. mediów społecznościowych w kreowaniu cyfrowej przestrzeni kulturowej.

Rozdział czwarty, dotyczący ewolucji relacji sztuki publicznej i murali z przestrzenią publiczną, uznać należy za skonstruowany poprawnie. Mocną stroną tej części rozprawy doktorskiej jest fakt, że Autorka wiąże poruszane zagadnienia z tematem dysertacji, co daje czytelnikowi poczucie spójności i jego realizacji w różnych aspektach. Na uwagę zasługuje także bogata ikonografia tego rozdziału, jednak sugeruje się powiększenie zdjęć i ich wyśrodkowanie, ponieważ w aktualnych rozmiarach i zaproponowanym układzie fotografie są nieczytelne. Ponadto pod zdjęciami warto dodać rok wykonania fotografii. Bogata egzemplifikacja murali, pochodzących z różnych miast (Polska i Europa), zasługuje na wysoką notę.

W **rozdziale piątym** Autorka podjęła się rekonstrukcji procesu artyfikacji wielkomiejskiej przestrzeni publicznej za pomocą kreowania murali. Zgromadziła tu wnioski z badań empirycznych, dając wyraz w syntetycznej i całościowej ocenie danych zaczerpniętych z kwestionariusza. Pewien niedosyt może budzić brak tabelarycznego ujęcia zawierającego podstawowe dane respondentów (np. wiek, płeć, ewentualnie profesja). Mamy tutaj tylko ogólne określenia. Pani Magister Inżynier Malwina Balcerak przytacza wypowiedzi osób reprezentujących administrację publiczną, organizacje komercyjne i niekomercyjne, głos artystów i wypowiedzi mieszkańców czyli użytkowników danej przestrzeni. Pewien niedosyt budzi niewielka liczba cytatów – wypowiedzi respondentów. Na wyróżnienie zasługuje autorski opis faz procesu artyfikacji przestrzeni za pomocą murali i podstawowe zadania w ramach tych faz oraz określenie udziału aktorów procesu artyfikacji przestrzeni za pomocą murali w poszczególnych jego fazach, zawarty w niniejszym rozdziale. Zostały one w interesujący sposób usystematyzowane przez Autorkę, co umożliwi ich syntezę i ułatwi odbiór. W podrozdziale 5.3. *Fazy procesu artyfikacji wielkomiejskiej przestrzeni publicznej za pomocą kreowania murali* w części dotyczącej fazy przygotowawczej (5.3.2., s. 107) powierzchownie zostały potraktowane zagadnienia formalno-prawne (także te związane z planowaniem przestrzennym), dotyczące uzyskania zgód umożliwiających przeniesienie projektu muralu na ścianę. Ta kwestia

nie jest oczywiście celem pracy, ale z pewnością jest to wątek istotny, ponieważ usystematyzowania wymagają kwestie formalno-prawne związane z tworzeniem murali. Autorka podjęła pewną próbę uporządkowania drogi postępowania związanego z umieszczeniem muralu na ścianie budynku, zawierając podstawowe informacje na Rycinie 5.4. (Uproszczony schemat postępowania w fazie przygotowawczej w polskim systemie administracyjno-prawnym i planistycznym). Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka ma świadomość niskiego stopnia uregulowań prawnych dotyczących murali w zurbanizowanych strukturach. Wie także, że proces ten polega na godzeniu interesów różnych podmiotów na różnych poziomach (mikro, mezo, makro).

W **rozdziale szóstym** przedstawiono wyniki badań ankietowych dotyczących opinii na temat lokalnego zakorzenienia murali w wielkomiejskiej przestrzeni publicznej. W tym celu Autorka przeprowadziła dwa badania sondażowe – ogólne i szczegółowe, każde w określonym typie przestrzeni: w posocjalistycznej przestrzeni osiedla mieszkaniowego na Osiedlu Zaspą w Gdańsku oraz w przestrzeni śródmiejskiej w Poznaniu. Autorka słusznie zauważa, że postrzeganie jest częścią poznawania, świadomego odbierania i rozumienia danego zjawiska. To, co na początku jest dla człowieka obce i abstrakcyjne, staje się oswojone w miarę poznania i nadawania przez niego znaczeń. Dodaje, że poznawanie przestrzeni jest złożonym i wieloczynnikowo uwarunkowanym procesem, w którym postrzeganie to tylko jedno z ogniw wyprzedzających rozpoznawanie, porównywanie, klasyfikowanie, ocenianie i wartościowanie. Lokalne zakorzenienie sztuki publicznej (murali) polega zatem na nadawaniu jej znaczeń i sensów (semiotyzacja), co sprawia, że użytkownicy przestrzeni publicznej odczytują pewne kody. Prowadzi to do wykreowania trwałych obrazów, przekonań czy wyobrażeń na ich temat w umysłach ludzi, co wpływa na ich klasyfikowanie, ocenianie i w końcu podejmowanie przez nich działań. Dyskusja naukowa na temat lokalnego zakorzenienia sztuki publicznej, percepcji miejsca i procesów kulturowych przebiegających w przestrzeni miejskiej stanowi niezwykle wartościową część recenzowanej pracy naukowej. Ponadto osadzenie badań w wyżej opisanych ramach badawczych, pozwoliło na poprawną analizę postrzegania murali przez użytkowników przestrzeni miejskiej Gdańska i Poznania. Jednym ze słusznych wniosków płynącym z przeprowadzonych badań jest wyrażenie opinii, że podmiotem decydującym o umieszczaniu murali w przestrzeni miejskiej

powinni być mieszkańcy – jest to cecha kształtującego się społeczeństwa obywatelskiego i rosnącej świadomości mieszkańców odnośnie mechanizmów partycypacyjnych. To ważny wniosek płynący z badań Autorki.

Zestawione **w zakończeniu** pracy wnioski podsumowują wszystkie zrealizowane etapy postępowania badawczego. Zostały one w interesujący sposób usystematyzowane przez Autorkę, co umożliwia ich syntezę i ułatwia odbiór. Zwraca uwagę zamieszczenie rekomendacji, które można potraktować jako przyszłościowy plan badań. Autorka sugeruje, że badania nad rolą sztuki publicznej w zurbanizowanej przestrzeni można również rozszerzyć o średnie i małe miasta. To dość oczywisty wniosek. Proponuję rozważyć poszerzenie tego ważnego aspektu w trakcie przygotowań ocenianej pracy do publikacji, co rekomenduję. Ciekawą kwestią, podjętą w zakończeniu ocenianej dysertacji, jest *visual pollution*. Wspomniane „zanieczyszczenie wizualne” to ciekawy kierunek badań, warto go kontynuować w pracy naukowej Autorki niniejszej dysertacji.

Obok wskazanych powyżej uwag merytorycznych należy również zwrócić uwagę na warstwę techniczną pracy. Oceniana rozprawa została napisana językiem poprawnym i wyróżnia się bardzo staranną redakcją. Pomimo tego należy zwrócić uwagę na jej drobne deficyty redakcyjne, które zwłaszcza w przypadku publikacji, powinny zostać usunięte. Wymienić należy tutaj m.in.: brak kropki pomiędzy zdaniem na stronie 57 czy brak wydawnictwa w pozycji literatury na stronie 200. (dotyczy to Stasiak, 2016). Sugeruje się także, aby nie umieszczać na końcu rozdziału lub podrozdziału wykresu lub zdjęcia – warto dodać opis zamykający daną część pracy.

Reasumując można stwierdzić, że cel pracy został osiągnięty i udokumentowany wynikami badań empirycznych a układ i struktura pracy są czytelne i uporządkowane. Zachowany jest logiczny ciąg przyczynowo – skutkowy naukowej narracji. Omówienie zagadnień związanych z procesem kształtowania przestrzeni publicznej przez sztukę, wskazanie roli poszczególnych aktorów w procesie artyfikacji przestrzeni miejskiej oraz analiza kwestii zakorzenienia sztuki ulicznej (murali) w świadomości społeczności lokalnych zostało przeprowadzone

poprawnie. Dobór metod, poprowadzenie badań oraz wnioskowanie nie budzą wątpliwości.

Uwzględniając powyższe stwierdzam, że praca doktorska Pani Magister Inżynier Malwiny Balcerak „Murale w procesie kształtowania przestrzeni publicznej poprzez sztukę” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez Ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018r. z późniejszymi zmianami, określone w art. 187 Ustawy (Dz.U. 2018, poz. 1668).

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie pracy doktorskiej Pani Magister Inżynier Malwiny Balcerak przez Radę Naukową Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i dopuszczenie jej do publicznej obrony oraz dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Toruń, 18.05.2023 r.


dr hab. inż. Krzysztof Rogatka, prof. UMK.